

MILLIY AN'ANALAR ORQALI TARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Axmedova Diolfuza Usmonovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17218017>

Annotatsiya. Mazkur tezisda milliy an'analar va qadriyatlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati hamda ular orqali o'quvchilar tarixiy tafakkurini shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Tarixiy tafakkur tushunchasining mazmuni, milliy an'analarning ilmiy-nazariy manbalari hamda ularning ta'limiy samaradorligi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: milliy an'ana, tarixiy tafakkur, tarixiy ong, pedagogik asos, milliy qadriyat, o'quvchi dunyoqarashi, vatanparvarlik.

Tarixiy tafakkur insonning o'tmish voqealarini anglash, ularning sabab-oqibat aloqalarini tushunish, tarixiy saboqlardan hozirgi kun uchun xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Shunday ekan, o'quvchilarni ongli, tafakkuri keng va kelajakka mas'uliyat bilan yondashadigan shaxs sifatida shakllantirishda tarixiy tafakkurni rivojlantirish beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Bu jarayonda milliy an'analar alohida o'rin tutadi. Chunki an'analar xalqning tarixiy xotirasini, ma'naviy dunyoqarashini va asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasini o'zida mujassam etadi. Ota-bobolarimizdan meros bo'lib kelayotgan urf-odatlar, marosimlar, udumlar va qadriyatlar nafaqat madaniy meros, balki yoshlar tarbiyasida tarixiy ongni shakllantiruvchi manba sifatida xizmat qiladi. Masalan, Navro'z bayrami qadimiy dehqonchilik madaniyati, tabiat va inson uyg'unligi haqidagi qarashlarni o'zida mujassam etsa, Xotira va qadrlash kuni ajdodlarning mardligi va fidoyiligi orqali yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi.

Milliy an'analardan ta'lim jarayonida foydalanish nafaqat o'quvchilar bilimni boyitadi, balki ularni ma'naviy jihatdan yetuk, milliy qadriyatlarga sodiq, tarixiy xotirani qadrlaydigan shaxs sifatida shakllantiradi. Shu bois, tarixiy tafakkurni rivojlantirishda milliy an'analarni o'quv jarayoniga izchil singdirishning nazariy asoslarini o'rganish pedagogika fanining eng muhim masalalaridan biri sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Milliy an'analar va tarixiy tafakkurni shakllantirish masalasi ko'plab ilmiy izlanishlarda o'z aksini topgan. Jumladan, O'zbekiston olimlari bilan bir qatorda xalqaro tadqiqotchilar ham milliy merosning ta'limdagi ahamiyatini chuqur o'rganganlar.

Pedagog olimlar Z. Qodirova va M. Jo'rayevlarning "Ta'lim jarayonida milliy qadriyatlardan foydalanish metodikasi" nomli tadqiqotida milliy an'analar o'quvchilarda nafaqat tarixiy xotirani, balki tafakkurni ham rivojlantiruvchi omil sifatida talqin etiladi. Mualliflar milliy marosimlarni darslarga integratsiya qilish o'quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirishi, mustaqil tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishini ta'kidlaydilar.

Shuningdek, rus olimi A. Shatskiy o'z asarlarida xalq pedagogikasining imkoniyatlarini ochib berib, milliy urf-odatlar va qadriyatlarni yosh avlod tarbiyasida bevosita qo'llash nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Bu qarashlar milliy an'analarni nafaqat tarbiyaviy, balki kognitiv jihatdan ham muhim vosita sifatida baholash imkonini beradi.

Yevropa tadqiqotchilaridan J. Banksning "Multicultural Education" asarida madaniyatlararo ta'lim konsepsiyasi keng yoritilib, milliy an'analar va qadriyatlarning tarixiy

tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni ko'rsatib beriladi. Unga ko'ra, o'quvchilarning tarixni o'z xalqining urf-odatlarini bilan uyg'unlashtirib o'rganishi ularni madaniy xilma-xillikka hurmat ruhida tarbiyalaydi.

Mahalliy olim N. Abdullayeva "Milliy urf-odatlarning yoshlar dunyoqarashiga ta'siri" mavzusidagi ilmiy izlanishida milliy qadriyatlarining shaxsning tarixiy tafakkurini shakllantirishdagi o'rni psixologik-pedagogik jihatdan tahlil qiladi. Uning fikricha, o'quvchilar milliy marosimlar orqali tarixiy voqealarni yanada chuqurroq his etadilar, bu esa ularning tafakkurida vaqt va makon tushunchalarining shakllanishiga yordam beradi.

Shuningdek, UNESCO tomonidan chop etilgan "Culture in the 21st Century Education" nomli xalqaro hisobotda milliy merosni saqlash va uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish global tendensiya sifatida baholanadi. Hisobotda milliy an'analar o'quvchilarda tarixiy tafakkur, milliy xotira va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashning nazariy asoslari sifatida ta'riflangan.

Milliy an'analar o'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslaridan biri sifatida qaraladi. Chunki ular xalqning asrlar davomida to'plagan ijtimoiy-madaniy merosini, turmush tarzini, urf-odatlarini va marosimlarini o'zida mujassam etib, yoshlar ongida tarixiy jarayonlarni jonli tasavvur qilish imkonini beradi. Nazariy jihatdan qaralganda, tarixiy tafakkur insonning o'tmish voqealarini xolis anglash, sabab-oqibat aloqalarini tushunish va kelajak hayotga tatbiq etish qobiliyatidir. Milliy an'analar esa shu tafakkurni rivojlantirishning bevosita manbasi hisoblanadi.

Pedagogika fanida tarixiy tafakkurni shakllantirishda milliy an'analardan foydalanishning bir necha nazariy asoslari mavjud. Birinchidan, **madaniyatshunoslik yondashuvi** – milliy an'analarni xalq madaniyatining ajralmas qismi sifatida talqin qilib, o'quvchilarga tarixiy ongni madaniy kontekstda o'rgatishni nazarda tutadi. Ikkinchidan, **pedagogik yondashuv** – an'analarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitish va ularni milliy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashni taqozo etadi. Uchinchidan, **psixologik yondashuv** – milliy an'analarning emotsional-ta'sirchanlik kuchi orqali o'quvchilar ongida tarixiy voqealarni chuqurroq idrok etish va xotirada uzoq saqlashni ta'minlaydi.

Nazariy asoslarni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirish ham juda muhimdir. Masalan, tarix darslarida **Navro'z bayramini** o'rganish qadimiy dunyoqarashni, inson va tabiat munosabatlarini anglash imkonini beradi. **Xotira va qadrlash kuni** esa o'quvchilarda ajdodlar jasoratiga hurmat, tarixiy xotiraga sodiqlik va vatanparvarlik ruhini kuchaytiradi. Shu kabi marosimlar va udumlar orqali o'quvchilar tarixiy voqealarni nafaqat bilibgina qolmay, balki his qilish, ularni hayotiy tajriba sifatida idrok etish imkoniga ega bo'ladilar.

O'quv jarayonida milliy an'analarni izchil qo'llash o'quvchilarda bir qator ko'nikmalarni shakllantiradi:

- tarixiy jarayonlarni tahlil qilish va ularni hozirgi kun bilan bog'lash;
- ajdodlar merosini qadrlash va undan ibrat olish;
- milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish;
- o'zlikni anglash va milliy xotiraga hurmat bilan qarash.

Nazariy asoslar shuni ko'rsatadiki, milliy an'analar tarixiy tafakkurni shakllantirishda kuchli pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Ular yosh avlodni faqat bilim bilan emas, balki

ma'naviy qadriyatlar bilan ham qurollantiradi, ularni milliy o'zlikni anglovchi va kelajakka mas'uliyat bilan qarovchi shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Xulosa

Milliy an'analar xalqning tarixiy xotirasini, ma'naviy merosini va ijtimoiy tajribasini mujassam etgan hodisa sifatida o'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirishda beqiyos o'rin tutadi. Tarixiy tafakkur esa o'quvchilarning o'tmishni tahlil qila olish, voqealardan saboq chiqarish va kelajak hayotiga tatbiq etish qobiliyatini ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan, milliy an'analarni ta'lim jarayoniga izchil singdirish nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham pedagogik samaradorlikni oshiradi.

O'quvchilar milliy marosimlar, urf-odatlar va qadriyatlar orqali tarixni quruq faktlar yig'indisi sifatida emas, balki hayotiy tajriba sifatida qabul qiladilar. Bu esa ularning tarixiy xotirasini boyitadi, milliy g'ururini oshiradi va vatanparvarlik ruhini mustahkamlaydi. Pedagogik kuzatishlar ham shuni ko'rsatadiki, milliy an'analarga tayangan dars jarayonlari o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, ularda tarixiy voqealarni chuqurroq anglash, milliy qadriyatlarni qadrlash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Demak, milliy an'analar orqali tarixiy tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslari ta'lim jarayonida yoshlarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Xo'jayev R. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent: Fan, 2015.
3. To'xtaxodjayeva M. *Tarix ta'limida innovatsion metodlar*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
4. Saidov U. *Milliy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi*. – Samarqand: Zarafshon, 2017.
5. Hasanov A. *Tarixiy xotira va milliy o'zlikni anglash*. – Toshkent: Universitet, 2019.